

Makromodeller, informationshantering och aktörskap – en väg framåt för mikrohistoria?

Reinerus Broocmans *Hushållsbok* (1736–1739)

LINNEA BRING LARSSON

Stockholms universitet

Mikrohistoria har en viktig men i Sverige ofta försummad roll att spela i teoretiska diskussioner. I uppsatsen används exempel ur en mikrohistorisk undersökning av Reinerus Broocmans En fulständig svensk hus-hålds-bok (1736–1739) för att visa på mikrohistorias möjligheter att nyansera synen på informationshantering, rationalitet och aktörskap inom nyinstitutionella makromodeller och nätverksteori kopplade till svensk statsbildningsforskning om tidigmodern tid.

Vad kan egentligen en mikrohistoriker undersöka? Begreppets förled gör det lockande att likställa mikrohistoria med undersökningar på mikronivå, till exempel studier av en person eller en by. Mikrohistoria innehåller emellertid mer än så. Somliga mikrohistoriker menar att undersökningsresultaten kan och ska användas för att problematisera slutsatser dragna på makronivå. De makromodeller och perspektiv som mikrohistoriker traditionellt har förhållit sina resultat till, som moderniseringsteorier och elitistisk historieskrivning, anses emellertid i dag ofta föråldrade.¹ Detta gör att man kan ifrågasätta mikrohistorias teoretiska relevans inom dagens forskningslandskap. Perspektivets potential inom teoriutveckling är emellertid stor. För att uppnå denna krävs dock

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. Se t.ex. Francesca Trivellato, "Is There a Future for Italian Microhistory in the Age of Global History?", *California Italian Studies* 2:1 (2011), artikeln ej paginerad, <<http://escholarship.org/uc/item/oz94nqhq>> (30/1 2016).

Linnea Bring Larsson, f. 1988, är doktorand i historia vid Stockholms universitet. Artikeln är en reviderad version av Linnea Bring Larsson, "Lantbrukets nytta i Reinerus Broocmans 'En fulständig svensk hus-hålds-bok' 1736: En mikrohistorisk diskussion kring statsbyggnadsforskningens informationsöverförings- och aktörsbegrepp" (Masteruppsats, Historiska institutionen, Stockholms universitet 2015).

E-post: linnea.bring.larsson@historia.su.se

en utvidgad syn på vilka makromodeller som mikrohistoriker kan och bör problematisera.

I den här uppsatsen kommer jag att argumentera för att mikrohistoria har mycket att tillföra diskussioner kring informationshantering, rationalitet och aktörskap. Begreppen är viktiga inom en rad aktuella makromodeller, till exempel inom det i Sverige så populära nyinstitutionalism och nätverksteori. Att använda mikrohistoria för att problematisera just dessa är särskilt lämpligt, eftersom både de och mikrohistoria fokuserar på transaktioner, aktörer och rationalitet, men från mycket skilda utgångspunkter. Jag kommer att konkretisera möjligheten och nyttan av en sådan problematisering genom att hämta exempel ur en undersökning av prästen Reinerus Broocmans *En fulständig svensk hushålls-bok* (1736–1739). Denna användning av mikrohistoria kan, förutom att bidra med intressanta forskningsresultat, förhoppningsvis leda till ökat intresse för mikrohistorias teoretiska ansats, inte minst inom den svenska mikrohistoriska forskningen där denna länge har hamnat i skymundan.

Mikrohistorias historiografi och postulat

För att förstå mikrohistorias användning i dag och dess möjligheter till utveckling är en översiktlig genomgång av mikrohistorias historiografi och postulat nödvändig. Den delvis begränsade användningen av teoretisk mikrohistoria – i Sverige överlag, internationellt vad gäller vilka makromodeller och perspektiv den anses kunna nyansera – hör nämligen samman med dessa. Mikrohistorias ursprung är kopplat till Italien, framför allt till forskarna Giovanni Levi och Carlo Ginzburg. Tillsammans med bland andra Natalie Zemon Davis representerade de på 1970- och 1980-talen en ny typ av historisk forskning. Fokus låg ofta på aktörer, gärna sådana som man ansåg inte hade fått sin röst hörd, och deras möjligheter att agera inom en viss historisk situation.² Agera kunde här innebära allt från att begå äktenskapsbrott, som Bertrande i Zemon Davis *The Return of Martin Guerre*, till att utforma ett eget

2. För en genomgång av mikrohistorias historiografi se t.ex. Anna Götling & Helena Kåks, *Mikrohistoria: En introduktion för uppsatsskrivande studenter* (Lund 2014) s. 23–27; Sigurður G. Magnússon & István M. Sziórtó, *What is Microhistory? Theory and Practice* (Hoboken 2013) s. 4–11; Matti Peltonen, "What is Micro in Microhistory?", i Binne De Haan & Hans Renders (red.), *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing* (Lewiston 2013) s. 157–177.

kosmologiskt system, som mjölnaren Menocchio i Ginzburgs *Osten och maskarna*.³ Överlag fanns en vilja att problematisera populära historiska makromodeller och perspektiv. Till dessa hörde moderniseringsteorier, elitistiska historieskrivningar samt undersökningar där aktörer endast framställdes som exempel på rådande strukturer.

De mikrohistoriska verken präglades av ett närmast skönlitterärt framställningssätt, där personernas levnadsöden empatiskt skildrades. Det fanns ett intresse av att undersöka hur aktörerna själva beskrev sin värld, och att diskutera skälen till denna världsbild. Som en del i denna strävan myntade Eduardo Grendi begreppet ”normal exceptionalitet”, eller ”exceptionellt normal”, ”exceptionellt typisk”. Begreppet innebär att varje aktör anses ha stark koppling till och vara påverkad av sin kontexts strukturer, samtidigt som hens egna erfarenheter och tolkningar är unika. Då strukturer kan motsäga varandra har aktören ett handlingsutrymme. Det innebär att hen medvetet eller omedvetet kan använda, tolka och förkasta olika strukturer, till exempel språkliga, politiska eller religiösa.⁴

För att kunna analysera en aktörs normala exceptionalitet utvecklade mikrohistoriker en metod, där de i källorna letade efter ”ledtrådar”. Vanligen avsågs med ledtrådar de uppgifter som på något sätt förvånade eller var svårförståeliga utifrån den gängse bilden av till exempel en aktör, en strömning eller en tidsperiod. Ofta undersöktes ”transaktioner”, tillfällen när till exempel information, tjänster eller varor överförs från en aktör eller struktur till en annan.⁵

3. Carlo Ginzburg, *Osten och maskarna: En 1500-talsmjölnares tankar om skapelsen* (Stockholm 1983, italienskt orig. 1976); Natalie Zemon Davis, *The Return of Martin Guerre* (Cambridge, Mass. 1983).

4. Se t.ex. Renata Ago, ”From the Archives to the Library and Back: Culture and Microhistory”, i Anna-Maija Castrén, Marku Lonkila & Matti Peltonen (red.), *Between Sociology and History: Essays on Microhistory, Collective Action, and Nation-Building* (Helsingfors 2004) s. 46–47; Giovanni Levi, ”The Uses of Biography”, i Binne De Haan & Hans Renders (red.), *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing* (Lewiston 2013) s. 98–102; Magnússon & Szijártó (2013) s. 19, 32; Hans Renders, ”The Limits of Representativeness: Biography, Life Writing and Microhistory”, i Binne De Haan & Hans Renders (red.), *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing* (Lewiston 2013) s. 200–202.

5. Magnússon & Szijártó (2013) s. 107, 149; Matti Peltonen, ”Ledtrådar, marginaler och monader: Förhållandet mellan mikro- och makronivå i historieforskningen”, *Historiskt tidskrift för Finland* 85:3 (2000) s. 253; Peltonen (2013) s. 158. För ett exempel se Ginzburg (1983) s. 15–16.

Mikrohistoria i dag

Begreppen normal exceptionlighet och ledtrådar har följt mikrohistorikerna genom decennierna. Efter starten på 1970-talet har mikrohistoria emellertid internationellt utvecklats till ett för ögat delvis ogenomträngligt snår av varianter. Förenklat kan sägas att mikrohistoria har två olika fokuspunkter: en på empiriska resultat och en på resultatens möjlighet att problematisera makromodeller och -perspektiv.⁶ Dessa två står naturligtvis inte i motsatsställning till varandra. Många mikrohistoriker använder sig av bägge, även om de flesta lägger större vikt vid någon av dem.

Mikrohistorias empiriska fokus jämförs ofta med lokalhistoria, biografisk forskning, "history from below" och "Alltagsgeschichte". Man tänker sig här en slags existentiell relevans, en vilja att lyfta fram tidigare av forskningen ignorerade aktörer ur historiens mörker och ge dem möjlighet att själva tala. Det kan också innebära att nyansera synen på det händelseförlopp eller den kontext de studerade aktörerna medverkar i, eller av aktörerna själva.⁷ Vissa mikrohistoriker tar emellertid diskussionen ett steg längre, och lägger i stället stor vikt vid mikrohistorias teoretiska fokus. Här används mikrohistoria för att problematisera makromodeller och perspektiv som inte är bundna till en viss kontext, aktör eller tidsperiod. Man tänker sig att en "reducering" eller "förändring av skalan" möjliggör att fenomen som inte existerar eller är möjliga att studera på makronivå men som påverkar den, går att urskilja och undersöka på mikronivå. Nivåerna ses i själva verket som avskilda från varandra endast i teorin.⁸ Dessa problematiseringar har emellertid länge varit kopplade till just moderniseringsmodeller och elitistisk historieskrivning. När dessa modeller och perspektiv hamnat i skuggan och nya kommit i ropet, har mikrohistorias teoretiska relevans börjat ifrågasättas.

6. Skillnaden kan skönjas i Magnússon & Szijártó (2013), som är uppdelad i två separata delar, se t.ex. s. 4–11, 148.

7. Se t.ex. Götlind & Kåks (2014) s. 21–33, 46–47; Magnússon & Szijártó (2013) s. 33–35.

8. Se t.ex. Carlo Ginzburg, "Microhistory: Two or Three Things That I Know about It", i Binne De Haan & Hans Renders (red.), *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing* (Lewiston 2013) s. 238, 249; Götlind & Kåks (2014) s. 22; Giovanni Levi, "The Origins of the Modern State and the Microhistorical Perspective", i Jürgen Schlumbohm (red.), *Mikrogeschichte – Makrogeschichte: Komplementär oder inkommensurabel?* (Göttingen 1998) s. 53–62; Magnússon & Szijártó (2013) s. 5, 19–20; Peltonen (2000) s. 256–258; Peltonen (2013) s. 157–177; Jürgen Schlumbohm, "Mikrogeschichte – Makrogeschichte: Zuer Eröffnung einer Debatte", i Jürgen Schlumbohm (red.), *Mikrogeschichte – Makrogeschichte: Komplementär oder inkommensurabel?* (Göttingen 1998) s. 7–32.

Som en konsekvens av detta ifrågasättande har många mikrohistoriker internationellt börjat att söka och visa på nya vägar och möjligheter för teoretisk mikrohistoria. Fokus har här bland annat legat på mikrohistorias möjligheter att inspirera och nyansera andra perspektiv, bland annat nyinstitutionalism och "institutional work"-teorier.⁹

Mikrohistoria i Sverige

I Sverige har mikrohistorias teoretiska relevans beklagligt nog hamnat i skymundan.

Svenska mikrohistoriker har överlag fokuserat på den empiriska delen av mikrohistoria, vilket gör att en teoretisk diskussion i många fall har lyst med sin frånvaro. I den mån resultaten har använts till att nyantera företeelser på makronivå har detta gällt specifika händelseförlopp. Hit hör självmordets historia, trolldomstrosutbrott, kontroll och social ordning under tidigmodern tid, böndernas plats inom moderniseringsprocessen samt upplysningens inverkan på svenska borgare under det sena 1700- och tidiga 1800-talet. Andra undersökningar har redogjort för hela liv på detaljnivå.¹⁰ Möjligheten att problematisera utpräglade makromodeller har dock inte omfamnat på samma sätt, och har också delvis bemötts med misstänksamhet.¹¹ Kanske finns en rädsla för att de empiriska resultaten ska hamna i bakgrunden, kanske beror det på synen på teoretisk mikrohistoria som endast relevant för att problematisera i dag föråldrade makromodeller och -perspektiv. Oavsett skäl skulle ett mer teoretiskt fokus innebära ett värdefullt tillskott, inte minst då det kan spela en roll i att problematisera makromodeller som i dag är populära inom svensk forskning.

För att ett teoretiskt fokus ska vara relevant krävs dock en breddning i

9. Se t.ex. Stephanie Decker, "Mothership Reconnection: Microhistory and Institutional Work Compared", i Patricia Genoe McLaren, Albert J. Mills & Terrance G. Weatherbee (red.), *The Routledge Companion to Management and Organizational History* (London 2015) s. 222–238; Levi (1998) s. 53–82; Trivellato (2011) (artikeln ej paginerad).

10. Se t.ex. AnnaSara Hammar, *Mellan kaos och kontroll: Social ordning i svenska flottan 1670–1716* (Lund 2014); Arne Jarrick, *Mot det moderna förnuftet: Johan Hjerpe och andra småborgare i upplysningstidens Stockholm* (Stockholm 1992); Britt Liljewall, *Bondevardag och samhällsförändring: Studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet* (Göteborg 1995); Birgitta Odén, *Leda vid livet: Fyra mikrohistoriska essäer om självmordets historia* (Lund 1988); Kristina Tegler Jerselius, *Den stora häxdansen: Vidskepelse, väckelse och vetande i Gagnef 1858* (Uppsala 2003). Se även Götlind & Kåks (2014) s. 25–27.

11. Se t.ex. Peter K. Andersson, "Temarecension: Om mod och mikrohistoria", som recenserar verk av Annika Sandén, Anna Götlind och Helena Kåks, *Scandia* 80:2 (2014) s. 117–124.

synen på vilka makromodeller och -perspektiv mikrohistoria har möjlighet att nyansera, vilket den gryende internationella debatten redan har börjat utforska. Min uppsats ska ses som ett bidrag till denna pågående, och viktiga, debatt. Jag kommer nedan att presentera en utökad syn på mikrohistorias teoretiska relevans, genom att visa på dess möjligheter att nyansera två i Sverige mycket populära makromodeller, som precis som mikrohistoria fokuserar mycket på transaktioner: nyinstitutionalism och nätverksteori inom statsbildningsforskning om tidigmodern tid.

Nyinstitutionalism och nätverksteori i Sverige

En kort genomgång av hur nyinstitutionalism och nätverksforskning har använts inom svensk statsbildningsforskning är av nöden för att klargöra nödvändigheten av och möjligheterna i mikrohistorias nyanterande ansats. Denna genomgång blir naturligtvis skissartad, men kan förhoppningsvis kasta ljus över såväl modellernas fördelar som begränsningar. I Sverige har nyinstitutionella undersökningar med fokus på tidigmodern tid ofta varit inspirerade av Douglass C. North. Perspektivet i hans och hans efterföljares version fokuserar på institutioner och transaktionskostnader. Institutioner beskrivs som de formella och informella spelreglerna i samhället. Dessa regler påverkar mänskligt beteende och möjliggör standardisering av transaktioner. Standardiseringen gör att en organisation minskar sina kostnader för insamling av bland annat information, vilket gör organisationen mer effektiv. Vad som är effektivt beror emellertid på vad organisationen har för mål. Organisationen strävar därför efter att förändra institutionerna och transaktionerna till sin fördel. Aktörerna ses alltså som rationella och vinstmaximerande, och ofta fokuseras på politiskt-ekonomiska sammanhang.¹²

Inspiration från denna typ av nyinstitutionalism har i Sverige lett till många givande undersökningar. Hit hör till exempel Joakim Scherps undersökning av de politiska institutionerna under riksdagarna 1660–1682 och Magnus Linnarssons om statens styrning av postväsendet under 1600-talet.¹³ Samtidigt finns problem med modellen. Fokus på

12. North erkänner visserligen att andra företeelser påverkar, men fortfarande läggs fokus på vinstmaximering, se Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge 1990) s. 25–35.

13. Joakim Scherp, *De ofrälse och makten: En institutionell studie av riksdagen och de ofrälse ståndens politik i maktodelningsfrågor 1660–1682* (Stockholm 2013) se t.ex. s. 15–16, 33–41, 296–297; Magnus Linnarsson, *Postgång på växlande villkor: Det svenska postväsendets orga-*

politisk-ekonomiska sammanhang gör att diskussioner kring påverkan från andra strukturer, till exempel religiösa eller vetenskapliga, hamnar i skymundan. Exempelvis fokuserar Scherp enbart på politiska motiv.¹⁴ Modellen, i sin grundform, erkänner också vanligen endast två former av organisationer: marknad och hierarki. Nätverk och sociala relationer som påverkande fenomen diskuteras vanligtvis inte.¹⁵ I sin undersökning får Linnarsson därför delvis svårt att förklara varför Vilhelm Taube fick postväsendet som förläning, då detta snarare ökade än minskade transaktionskostnaderna.¹⁶

Ett sätt som historiker har försökt undkomma nyinstitutionalismens snäva ramar för aktörers rationalitet är att anlägga ett nätverksperspektiv.¹⁷ Undersökningarna koncentreras här till nätverkens uppbyggnad och utbredning, ofta med fokus på en huvudaktör eller ett speciellt ämne, till exempel vetenskap eller handel. Även här har en rad intressanta resultat uppnåtts av svenska historiker. Bland annat har Patrik Winton visat att politiska nätverk under frihetstiden inte bildades och upprätthölls utifrån enbart politiska intressen, utan även till exempel vetenskapliga.¹⁸ Andra forskare, vars nätverksperspektiv har varit mer indirekt, har pekat på hur kopplingen mellan politik, religion, ideologi, sociala kontakter med mera påverkade aktörers agerande, och organisationers – i det här fallet den svenska statens – utveckling.¹⁹

Bägge perspektiven, var för sig eller kombinerade, har använts på ett sätt som lett till intressanta och givande resultat. Möjligheten att kombinera dessa två beror emellertid på att de delar eller delvis delar ett antal postulat och undersökningsområden, och därmed också svagheter.

nisation under stormaktstiden (Lund 2010) se t.ex. s. 41–43. Se också Mats Hallenberg & Anna Maria Forssberg, "Introduction", i Anna Maria Forssberg, Mats Hallenberg, Orsi Husz & Jonas Nordin (red.), *Organizing History: Studies in Honour of Jan Glete* (Lund 2011) s. 11–20.

14. Jfr Scherp (2013) s. 43–44, 317–318.

15. Se t.ex. Joel M. Podolny & Karen L. Page, "Network Forms of Organization", *Annual Review of Sociology* 24 (1998) s. 57–76.

16. Linnarsson (2010) s. 104–108.

17. Ibland i kombination med ett nyinstitutionellt perspektiv, se t.ex. Leos Müller, "The Swedish Consular Service in Southern Europe, 1720–1815", *Scandinavian Journal of History* 31:2 (2006) s. 186–195.

18. Patrik Winton, *Frihetstidens politiska praktik: Nätverk och offentlighet 1746–1766* (Uppsala 2006) s. 12–27, 295–319.

19. Se t.ex. Marie Lennersand, *Rättvisans och allmogens beskyddare: Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen, ca 1680–1730* (Uppsala 1999) s. 307–313; Tobias Wirén, *Ideologins apparatur: Reproduktionsperspektiv på kyrka och skola i 1600- och 1700-talens Sverige* (Umeå 2006) s. 259–266.

Dessa berör främst informationshantering, rationalitet och aktörskap. I diskussionen kring dessa svagheter och möjligheten till nyansering har mikrohistoria en viktig roll att spela.

En mikrohistorisk nyansering av nyinstitutionalism och nätverksteori?

Både nyinstitutionalism och nätverksteori fokuserar ofta på hur kanaler för informationshantering, det vill säga transaktioner av information, upprättades och bibehölls. Modellerna har därför en tendens att se enskilda aktörer som typexempel, som typiska, rationella aktörer inom nätverket.²⁰ Tillgång till information likställs också ofta med förståelse av den. Visserligen erkänner bägge modellerna att aktörer endast besitter en bunden rationalitet, det vill säga en rationalitet kopplad till den begränsade information de har. De erkänner också att aktörer kan förändra information genom att ljuga, dölja, välja ut, lägga till med mera.²¹ Detta bedöms emellertid hända på ett medvetet och rationellt plan, och beskrivs ofta som kopplat till egoistisk opportunistisk – förändringen görs för att stärka sin egen position i jämförelse med övriga aktörers.²² Makten över informationen och dess förändring tillskrivs helt de olika aktörerna. Även om informationstillgången är begränsad på ett personligt plan, anses den endast påverkas av medvetna och kontrollerade insatser hos olika aktörer. De aktörer som undersöks är också ofta så kallade entreprenörer, det vill säga aktörer med makt att förändra spelreglerna och kontrollera information. Hit hör till exempel regenter och framstående vetenskapspersoner. Vi får här en begränsad, likriktad syn på informationshantering, rationalitet, aktörskap samt vilka aktörer som är möjliga och meningsfulla att undersöka. I förlängningen leder detta också till en uppfattning av information som ett slags block som går att överföra mellan sändare och mottagare så länge kontaktytor finns. Kontaktytor likställs alltså här med genomförbar informationsöverföring.

20. North diskuterar individens unika förutsättningar att ta till sig och behandla information på ett sätt som, utan att nämna begreppet, närmar sig tanken på normal exceptionlighet. Till slut fokuserar han emellertid ändå på aktörers handlingar på ett medvetet och rationellt plan med vinstmaximering som mål, vilket också är det synsätt som hans efterföljare hållit sig till. Se North (1990) s. 17–26. Tanken på aktörer som enbart exempel motsägs av mikrohistoriker, se t.ex. Renders (2013) s. 202.

21. Inom nyinstitutionalism är det till och med en av grundstenarna, eftersom begränsad tillgång till information ses som ett av skälen till att transaktionskostnader existerar, se t.ex. North (1990) s. 30–32.

22. Se t.ex. North (1990) s. 30.

Här finns ingen plats för misstag och feltolkningar, en informationens fluiditet som en mänsklig aktör inte helt kan greppa, som ligger utanför dess makt.

Denna ytterligare dimension av informationshantering och aktörskap är däremot fullt möjlig att undersöka med hjälp av mikrohistoria, utan att för den skull ta fokus från mikrohistorias möjligheter att nyansera även empiriska resultat. Jag kommer att visa detta genom att hämta exempel ur en av mig gjord mikrohistorisk undersökning. Den berör en normalt exceptionell aktör, prästen Reinerus Broocman, och den hushållsbok han skrev på 1730-talet. Undersökningens resultat nyanserar tidigare forsknings syn på både Broocman och hushållningslitteraturen. Jag kommer här presentera en sammanfattning för att visa den empiriska betydelsen av undersökningen.²³ Vad gäller den teoretiska relevansen har jag valt att presentera resultaten av en delundersökning och till den kopplade övriga relevanta resultat mer ingående, för att med utgångspunkt från dessa diskutera mikrohistorias möjligheter att nyansera och problematisera ovanstående modellers syn på informationshantering, rationalitet och aktörskap. Det blir naturligtvis endast en ytlig skiss av vad som är möjligt, men kan förhoppningsvis fungera som exempel och inspiration.

Reinerus Broocman och hushållningslitteraturen

Hushållsböcker var handböcker tänkta att användas som hjälp för att bedriva godskötsel och lantbruk.²⁴ Redan under antiken skrevs liknande

23. Den empiriska undersökningen i sin helhet står att finna i Linnea Bring Larsson, "Kommentera, komplettera, kritisera: Broocmans användning av referenser och egna erfarenheter i Hushållsboken", i Reinerus Broocman (förf.) & Håkan Tunón (red.), *En fullständig svensk hus-hålds-bok: En handbok i gårds- och hushållsskötsel i vid mening från 1700-talets första hälft samt Broocmans värld och hushållsbok belyst i åtta artiklar av nutida forskare* (Stockholm 2016a) s. 977–1013.

24. Följande genomgång av hushållningslitteraturens historia och synen på dess källvärde har hämtat information från Bo Eriksson, *Statstjänare och jordägare: Adelsideologi i Per Brahe den äldres "Oeconomia"* (Stockholm 2008) s. 28–29; dens., "Broocman i Hushållsböckernas värld: Tradition och innovation", i Reinerus Broocman (förf.) & Håkan Tunón (red.), *En fullständig svensk hus-hålds-bok: En handbok i gårds- och hushållsskötsel i vid mening från 1700-talets första hälft samt Broocmans värld och hushållsbok belyst i åtta artiklar av nutida forskare* (Stockholm 2016) s. 941–976; Gotthardt Frühsorge, "Landleben: Vom Paradies-Bericht zum Natur-Erlebnis: Entwicklungsphasen literarisierter Lebenspraxis", i Wilfried Barner & Elisabeth Müller-Luckner (red.), *Tradition, Norm, Innovation: Soziales und literarisches Traditionsverhalten in der Frühzeit der deutschen Aufklärung* (Oldenburg 1989) s. 165–183; George Edwin Fussell, *The Old English Farming Books: From Fitzherbert to Tull 1523–1730* (London 1947) s. 1–2, 25–26, 29, 66; Ulrike Kruse, *Der Natur-Diskurs in Hausväterliteratur und*

verk, som senare citerades flitigt av de tidigmoderna hushållningsförfattarna. De senare lånade också gärna fakta från eller kopierade varandra rakt av, ofta utan att helt anpassa informationen till lokala förhållanden. Författarna blandade diskussioner om moraliska frågor och mänskliga maktrelationer med praktiska lantbruksråd. Lantbruket beskrevs ofta som basen i ekonomin. Idealet var självförsörjning, en typ av paradistänkande som återfinns både i de antika och i de tidigmoderna texterna. Samtidigt fanns i de tidigmoderna verken ofta en vilja att framföra information om mer moderna lantbrukstekniska uppfinningar. I Sverige utkom få verk inom genren. De har av senare uttolkare ansetts ha lågt källvärde och beskrivits som bearbetade översättningar av utländska arbeten, typiska för en europeisk tanketradition och utan originalitet.²⁵

Ett av de mest utförliga, och sista, svenska verken i genren var Reinerus Broocmans *En fulständig svensk hus-hålds-bok*, i det följande benämnd *Hushållsboken*. Broocman föddes 1677 i Livland som prästson och -sonson. Han utbildade sig vid bland annat universitetet i Dorpat, nuvarande Tartu, och övertog vid faderns död prästtjänsten i Lais.²⁶ Här

volksaufklärerischen Schriften: Vom späten 16. bis zum frühen 19. Jahrhundert (Bremen 2013) s. 45–56; Leif Runefelt, *Hushållningens dygder: Affektlära, hushållningslära och ekonomiskt tänkande under svensk stormaktstid* (Stockholm 2001) s. 92–118; dens., "De klassiska jordbruksförfattarna i svensk och dansk agrarlitteratur 1700–1850", i Örjan Wikander & Sten Hedberg (red.), *Om jordbruket/Marcus Porcius Cato: Samtal om lantbruket/Marcus Terentius Varro* (Stockholm 2015) s. 479–480; Keith Tribe, *Land, Labour and Economic Discourse* (London 1978) s. 53. En omfattande sammanställning av i Sverige utgivna verk inom lantbrukslitteraturen (dit hushållningslitteraturen hör) under perioden återfinns i Per Magnus Hebbe (förf.) & Olof Kährström (red.), *Den svenska lantbrukslitteraturen från äldsta tid t.o.m. år 1850: Bibliografisk förteckning* (Stockholm 2014) (Faksimilutg. med korrigeringar, kompletteringar och tillägg, Hebbes original är från 1939).

25. Även verk som tillhör det vidare begreppet lantbrukslitteratur har länge förbigåtts i forskningen, se Janken Myrdal, "Lantbrukslitteraturen under 1700-talet som indikator på djupgående mentalitetsförändringar i samhället", i Per Magnus Hebbe (förf.) & Olof Kährström (red.), *Den svenska lantbrukslitteraturen från äldsta tid t.o.m. år 1850: Bibliografisk förteckning* (Stockholm 2014) s. 15. Försök till nyansering görs dock av artikelförfattarna i Reinerus Broocman (förf.) & Håkan Tunón (red.), *En fulständig svensk hus-hålds-bok: En handbok i gårds- och hushållsskötsel i vid mening från 1700-talets första hälft samt Broocmans värld och hushållsbok belyst i åtta artiklar av nutida forskare* (Stockholm 2016).

26. För uppgifterna om Broocmans biografi, se *Bondeståndets riksdagsprotokoll 1720–1727* (Stockholm 1939), 7 augusti 1727, s. 741; Bertil Boëthius, "Reinerus Reineri Broocman", i *Svenskt biografiskt lexikon*, elektronisk resurs, <<https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=17028>> (23/8 2016), ursprungligen från band 6 (Stockholm 1926) s. 415; Viggo Loos, "Kulturen i Norrköping 1719–1800-talets mitt", i Björn Helmfrid & Salomon Kraft (red.), *Norrköpings historia I: Tiden 1719–1870* (Stockholm 1968) s. 99–103; Hjalmar Lundgren, *Himmelstalund och lärdomssläkten Broocman* (Norrköping 1938) s. 4–6; Bror Olsson, *Postillor och plagiat: Uppsatser om böcker, författare och samlare* (Malmö 1954) s. 23–38; Raimo Raag, "Reinerus Reineri Broocman junior: En baltisk flykting i Sverige", i Roger Gyllin, Ingvar

kunde historien ha slutat. Stora nordiska kriget kom emellertid att påverka Broocmans liv i oväntad riktning. Under åren 1700–1701 valde Karl XII att upprätta sitt vinterläger i Lais. Ryssarna brände senare bygden, vilket försatte Broocman och hans familj på flykt. Flykten tog dem via Åbo och Stockholm till Norrköping, där Broocman blev prost för den tyska församlingen och förvärvade säteriet Himmelstalund.

Broocman var en driftig man. Vid sidan av prästförpliktelserna startade han ett eget tryckeri som publicerade religiösa verk, bland annat en bibelutgåva. Broocmans ambitioner sträckte sig emellertid längre än så. Till exempel föreslog han Bondeståndet att ge ut en "bondepostilla". Detta kom att bli *Hushållsboken*, ett utförligt tvåbandsverk på 1 200 sidor, utgivet 1736 respektive 1739.²⁷ Verket var tänkt att ha en bredd inte tidigare överträffad i Sverige, och skulle baseras på information hämtad ur lämpliga referenser samt personliga erfarenheter:

[...] at uttur både gamla och nya, Svenska och Tyska Hushållsböcker thet nyttigaste och nödigaste utleta och anföra, jemte hwad jag i flere år sielf förfarit, eller genom widlöftig *correspondence* erfara kunnat, upricktigt och troligen upteknat [...].²⁸

Svanberg & Ingmar Söhrman (red.), *Bröd och salt: Svenska kulturkontakter med öst: En vänbok till Sven Gustavsson* (Uppsala 1988) s. 58–73; Raimo Raag, "Reinerus Reineri Broocman: Ett liv i nordiska krigets skugga", i Reinerus Broocman (förf.) & Håkan Tunón (red.), *En fulständig svensk hus-hålds-bok: En handbok i gårds- och hushållsskötsel i vid mening från 1700-talets första hälft samt Broocmans värld och hushållsbok belyst i åtta artiklar av nutida forskare* (Stockholm 2016) s. 871–908; Henrik Schück, *Den svenska förlagsbokhandels historia D. 2: Tiden 1718–1810* (Stockholm 1923) s. 88, 255–259, 329–330; Johan Alfred Westerlund & Johan Axel Setterdahl, *Linköpings stifts herdaminne D.3:1* (Linköping 1917) s. 163–164. Broocmans biografi berörs även, i varierande grad, i övriga artiklar i Broocman (förf.) & Tunón (2016).

27. Min undersökning berör, utom på en punkt vilken kommer gås igenom nedan, endast den första delen, då den andra sammanställdes av en av Broocmans söner efter Broocmans död, se Reinerus Broocman, *En fulständig svensk hus-hålds-bok* Del 2 (Norrköping 1739) (HB2), inledning, "Gunstige Läsare!", opaginerad. Broocmans egen kontroll över innehållet i volym 2 var därför delvis begränsad. Inte heller den sista avdelningen i första volymen behandlas, eftersom den inte berör lantbruk utan i stället är en receptbok. Broocmans förstaspråk var tyska och han har delvis fått hjälp med översättningen. Genom denna hjälp har han säkert också delgivit vissa fakta. Se Reinerus Broocman, *En fulständig svensk hus-hålds-bok* Del 1 (Norrköping 1736) (HB1) inledning, "Gunstige Läsare.", opaginerad. Det är dock tydligt att en stor del av verket är skrivet av Broocman själv, och som utgivare hade han kontroll över verkets innehåll och åsikter.

28. HB1 (1736), inledning, "Gunstige Läsare.", opaginerad (originalets kursivering).

Senare uttolkares syn på Broocmans verk har emellertid inte varit särskilt välvillig. *Hushållsboken* utkom under en period när hushållningslitteraturen hade börjat ersättas av mer renodlad, vetenskapligt inriktad lantbrukslitteratur. Åsikterna i *Hushållsboken*, med sin tydligt religiösa grund, har beskrivits som icke-originella och redan för sin tid delvis föråldrade. Broocman själv har setts som en passiv informationsförmedlare, väl inom ramen för den icke-originalitet som ansetts vara standard för den svenska hushållningslitteraturen. Diskussionen kring varifrån Broocman hämtade sin information har ofta stannat vid att upprepa Broocmans ovanstående uttalande.²⁹ Ett undantag från gängse bild finns emellertid. Etnologen Sigurd Erixon beskriver i stället Broocman så här: "Att han var mycket beläst i tysk och engelsk litteratur är tydligt, men man märker också en uppslagsrikedom och mottaglighet för nyheter".³⁰ Skillnaden från andras omdömen är slående, men finns det någon riktighet i det Erixon skriver?

Informationshantering i Hushållsboken

För att utröna om Broocman var konservativ eller innovationsivrare, passiv eller aktiv, samt undersöka vilka referenser han faktiskt använde sig av, genomförde jag en mikrohistorisk undersökning av den första delen av *Hushållsboken*. Jag identifierade i den Broocmans referenser samt undersökte hur han använde dem.³¹ För detta använde jag mig av en utvidgad definition av ledtrådar. Som tidigare nämnts syftar ledtrådar vanligen till uttalanden, ageranden eller tänkesätt som verkar strida mot tidigare forsknings syn på ett fenomen. Vid undersökning av aktörer finns dock fog för att utöka definitionen till att gälla alla uppgifter i källorna som visar på hur aktören agerar och tycker, med fokus på att i första skedet – så långt det är möjligt – undersöka aktörens hela världsbild. Resultaten kan sedan jämföras med tidigare forsknings syn på aktören eller till aktören bundna fenomen. I annat fall riskerar man lätt att fastna i en urskiljning mellan normalt och ex-

29. Se t.ex. Boëthius (1926) s. 415; Lundgren (1938) s. 6; Olsson (1954) s. 27; Raag (1988) s. 69–71. En nyansering står att finna i Eriksson (2016), som visserligen upprepar uttalandet, se s. 958, men mer ingående diskuterar vilka verk Broocman har varit och skulle kunna ha varit inspirerad av, s. 941–976.

30. Sigurd Erixon, "Hushållsböcker och hushållsjournaler i äldre tid i jordbruket", i *Offerkast och bjudhammare: Uppsatser om folklig tro och sed, urval av Åke Hultkrantz & Bengt af Klintberg* (Stockholm 1988) s. 128–147, citatet s. 141.

31. Se Bring Larsson (2016a) s. 977–1013.

ceptionellt, snarare än en mer djuplodande undersökning av en aktörs synsätt.³²

Sammanfattningsvis visade undersökningen att Broocman främst använde sig av verk skrivna på svenska, tyska och latin. De många hänvisningarna till franska och engelska verk, de senare antagligen det som fick Erixon att anse Broocman som kännare av engelsk lantbrukslitteratur, beror på Broocmans vana att ta med långa, översatta utdrag ur främst tyska verk, där dessa verk i sin tur nämns. Uppgifterna inhämtades alltså i andra eller tredje hand. Broocman var heller inte entydigt konservativ, eller för den delen nyhetsivrare. Hans inställning berodde helt på vilket ämne han diskuterade. För ämnen som lantbrukets plats inom religionen och politiken, samhällsordningen inom hushållet samt synen på Guds försorg som grunden för ett lyckat resultat önskade och argumenterade Broocman för bibehållen status quo.³³ Referenser användes här för att ge tyngd och auktoritet åt Broocmans argument, till exempel med hjälp av utdrag ur Bibeln och de världsliga lagtexterna. Ålder likställdes med auktoritet. Vad gäller själva det praktiska lantbruket var emellertid Broocman i många fall en nyhetsivrare. I diskussioner kring detta använde han också referenser på ett annat sätt. Det viktiga var här inte att övertyga läsaren, utan att lämna så heltäckande information som möjligt. Olika, delvis motstridiga, åsikter kunde därför presenteras i anslutning till varandra.³⁴ Aktualitet, inte ålder, var här det som gav auktoritet. Broocman kommenterade informationens användbarhet, och meddelade också i många fall resultatet av egna försök att använda de nya praktikerna.³⁵

Ovanstående visar i korthet hur en mikrohistorisk undersökning kan nyansera tidigare forsknings syn på både *Hushållsboken* i sig och svensk hushållningslitteratur i stort. Den information Broocman inhämtade användes långt ifrån passivt, utan med tydliga mål och med medveten bedömning av informationens användbarhet. Samtidigt går

32. En liknande åsikt framförs av Simona Cerutti i "Microhistory: Social Relations Versus Cultural Models?", i Anna-Maija Castrén, Marku Lonkila & Matti Peltonen (red.), *Between Sociology and History: Essays on Microhistory, Collective Action, and Nation-Building* (Helsingfors 2004) s. 17–40.

33. *HB1* (1736) avd. 1, kap. 1–4, s. 1–75.

34. Se t.ex. *HB1* (1736) avd. 2, kap. 5, s. 42–46; *HB1* (1736) avd. 2, kap. 10, s. 102; *HB1* (1736) avd. 2, kap. 21, s. 198–200.

35. Se t.ex. *HB1* (1736) avd. 2, kap. 6, s. 48; *HB1* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 137, 138; *HB1* (1736) avd. 3, kap. 23, s. 72.

det att koppla resultaten till postulat inom nyinstitutionella modeller och nätverksforskning. Sammanfattningen visar på en aktiv, handlande aktör med klara mål i sikte, men en vars vinstmaximering inte alls alltid var kopplad till politiska eller ekonomiska strukturer, utan minst lika mycket till religiösa. Resultaten verkar emellertid hittills vara samstämmiga med en syn på information som någonting direkt överförbart mellan olika aktörer, möjlig för aktören att förändra medvetet och efter eget behag. I *Hushållsboken* finns emellertid ledtrådar som berättar en annan historia. Jag kommer visa detta genom att mer utförligt presentera resultaten av en delundersökning av *Hushållsboken*: Broocmans översättning av delar av verket *Entdeckte Grufft natürlicher Geheimnisse*.

Entdeckte Grufft: Aktörers rationella informationshantering

Långa sjok av *Hushållsboken* är översättningar av andra texter.³⁶ Ett av dessa är hämtat ur en tysk text, *Entdeckte Grufft natürlicher Geheimnisse* från 1727. Verket publicerades anonymt men anses vara skrivet av Christoph Lorenz Bilderbeck.³⁷ Texten berör den för Broocman centrala frågan om lantbrukspraktikers förbättrande – den behandlar ”multiplikationsprov”, olika metoder att ”stöpa säd”, vilket innebar att låta säd ligga i vätska för att få den att gro och därmed öka dess fruktbarhet. Broocman använde verket vid skrivandet av flera av *Hushållsbokens* kapitel. Det är alltså en viktig, och typisk, referens för *Hushållsboken*.³⁸ Utdraget ur *Entdeckte Grufft* introduceras såhär:

Auctoren til then Tyska tractaten, som kallas: Entdeckte Grufft natürliche Geheimnisse, berömmet i högsta grad några experimenter, hwilka jag och then gunstige läsaren på Swensko ord ifrån ord meddela wil, och bestå the uti thesse 12 följande prof.³⁹

36. Det är återigen värt att notera att Broocman har haft hjälp vid översättningen, se not 27.

37. Christoph Lorenz Bilderbeck, *Entdeckte Grufft natürlicher Geheimnisse* (rev. uppl. Leipzig 1727). I den löpande texten härefter kallad endast *Entdeckte Grufft*.

38. Se förutom det diskuterade utdraget även *HBI* (1736) avd. 2, kap. 4, s. 36; *HBI* (1736) avd. 2, kap. 5, s. 42; *HBI* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 136 (där referensen ej nämns, jfr dock Bilderbeck (1727) s. 50). *Entdeckte Grufft* utkom i många omarbetade utgåvor från 1710 och framåt. Vi kan emellertid vara säkra på vilken version Broocman har använt: han angav själv versionen tryckt i Leipzig 1727, se *HBI* (1736) avd. 2, kap. 4, s. 36. Säkerställandet möjliggör en jämförelse i jakt på ledtrådar.

39. *HBI* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 137 (originalets kursivering).

Ordvalet gör det lätt att tro att utdraget är en exakt översättning av den tyska förlagan, men det stämmer inte. Många textavsnitt ur den tyska versionen har inte medtagits i den svenska översättningen. De flesta av dessa är så kallade "Erläuterungen", förklarande fotnoter som berör sädesstötpande på ett mer teoretiskt plan eller helt avviker från temat.⁴⁰ Många av dessa strykningar är dock exempel på aktiv och rationell informationshantering. Broocman ansåg antagligen att *Hushållsbokens* publik hade mest nytta av de praktiska råden, och strök därför i hans tycke ovidkommande delar. Ytterligare borttagna teman, som lantbrukets religiösa dimension, behandlade han i andra delar av *Hushållsboken*.⁴¹

Även andra viktiga skillnader ger exempel på aktiv, medveten informationshantering. Hit hör de kommentarer hämtade ur egen erfarenhet som Broocman lämnar till vissa uppgifter i utdraget, till exempel att sädeskorn som är omöjliga att så är utmärkta till att föda boskap med, liksom resultat av egna försök att följa de givna råden.⁴² Broocman anpassade också informationen till svenskt klimat. Detta blir tydligt om vi jämför de partier som i den tyska förlagan nämner vinodling. Dessa har systematiskt inte medtagits i den svenska texten (mina understrykningar):

Bilderbeck: [...] so befindet sich, dass, absonderlich in den kalten Ländern Europä, der Weinstock ohne Dung, der Acker ohne Mist, keine vollständige beyderley Früchten geben wollen, da ihnen aber solche Mittel offters beygefügt werden, so hat man sich reichlicher und Kostens erträglicher Früchte zu getröften.

In der *Theoria* nun wird ersonnen, was solches für eine Eigenschaft sey in dem Dung, das dem Weinstock und dem Acker solche antreibende Kraft, und folglich der Frucht eine solche Vollständigkeit gebe.⁴³

Broocman: [...] så befinnes, at, besynnerligen i the kalla *Europæiska* länder, theras åkrar utan gödande aldrig någon fullkomlig fruckt gifwa, men ju oftare och bättre the gödde warda, ju ömngare fruckt

40. Se Bilderbeck (1727) s. 22–24, 32, 57–63, 63–64.

41. Se t.ex. *HB1* (1736) avd. 1, kap. 1, s. 3–13.

42. *HB1* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 142. Jfr Bilderbeck (1727) s. 26. Se även "Högvälbörne herr Baron och Landshöfdinge Nädige Herre", Ansökan om krogstillstånd, daterat 26 januari 1731, Gustavianska stiftelsen F2:1, Norrköpings stadsarkiv; *HB1* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 138. Jfr Bilderbeck (1727) s. 20–21.

43. Bilderbeck (1727) s. 66 (originallets kursivering).

bära the, som wäl lönar theas möda. Ut *Theorien* eftersinnes nu, hwad thet måtte wara för en egnskap uti dyngia, som förmår meddela åkren en så drifwande krafft, och fölgackteligen fruckten sin fullkomlighet.⁴⁴

Att Broocman gjorde dessa ändringar är inte konstigt, möjligheten att odla vin i Sverige var ju begränsad. Skillnaderna mellan översättningen och förlagan gäller emellertid inte bara anpassningar till klimat. Broocman sköt även in ord och meningar som gjorde att texten mer överensstämde med hans inställning till orsak och verkan (mina understrykningar):

Bilderbeck: Diese Manier gehet gut genug von staten, und diejenigen so sich derselben gebraucht, haben guten Nutzen und reiche Erndte dadurch gehabt und genossen.⁴⁵

Broocman: Thetta maneret plägar lyckas wäl, och the som sig ther af betient, hafwa, näst Guds wälsignelse, god nytto och rik skörd erhållit.⁴⁶

Bilderbeck menar alltså att resultaten blir goda när textens instruktioner efterföljs. Broocmans variant innehåller emellertid en förskjutning. Här är det inte i första hand människans slit som avgör resultatet, utan Guds vilja. Liknande inskjutningar återfinns vi på flera ställen i utdraget.⁴⁷ Broocman ville förmedla det centrala i Guds wälsignelse, och lade därför konsekvent till ord och satser som underströk detta. Medvetenheten kan här diskuteras. Kanske var denna typ av retorik så självklar för Broocman och den som hjälpte honom med översättningen att de omedvetet förändrade informationen, kanske gjordes det helt medvetet. Oavsett visar exemplet på en rationalitet som inte är kopplad till politiskt-ekonomiska mål, utan till religiösa dito. Undersökningen av *Endteckte Grufft* åskådliggör också hur information förändras i mötet mellan olika aktörer och strukturer, genom att aktören medvetet och omedvetet anpassar informationen till sin egen världsbild. Förändringen, manipulationen av informationen om man så vill, behöver dock

44. *HBi* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 148–149 (originalets kursivering). För ett liknande exempel angående snö och regn, se även Bilderbeck (1727) s. 67 och *HBi* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 150.

45. Bilderbeck (1727) s. 31.

46. *HBi* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 143.

47. *HBi* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 139, 152. Jfr Bilderbeck (1727) s. 21, 71.

inte vara ett tecken på opportunism. I många fall kan den snarare vara kopplad till genuin omsorg om verkets publik. Skillnaderna mellan den svenska och den tyska texten visar dock också på ett handfast sätt att inte endast mänskliga spelregler, utan också annat av människan icke skapat, som klimat, påverkar vilken information som är möjlig eller anses relevant att överföra.

Informationens överföring påverkades emellertid inte enbart av rationella eller semirationella val. Utdraget ur *Endeckte Grufft* rymmer också en annan historia, som berättar om misstag och problem vid överföringen av information från en aktör till en annan. Denna står i fokus i nästa avsnitt.

Endeckte Grufft: *Aktörers irrationella informationshantering*

I översättningen av *Endeckte Grufft* finns många exempel på rationell informationshantering. Men här finns också exempel som tyder på motsatsen. Ett sådant döljer sig i följande rader, som behandlar det nionde multiplikationsprovet:

När alt thetta är bestält, tager man allehanda slags dyngia, häst- och får-dyngia, samt höns- och dufwo-träck äro the bästa, kastar alt sådant i en koppar-kittel, slår therpå 1. eller 2. stop bränwin, så mycket dagg, som man kan få, och några stop hwitwin, alt sådant i *proportion af Multiplication*, som man är sinnad at anställa.⁴⁸

För en läsare av den svenska versionen ser stycket helt normalt ut. Ledtråden finner vi i stället när vi jämför med den tyska förlagan. I den står efter ”bränwin” en fotnot, som förklarar att brännvin har visat sig skadligt för provet, information som *Hushållsbokens* läsare nog skulle haft stor nytta av.⁴⁹ Ett liknande exempel kan vi se i följande mening:

Slå siudhett watn therpå, lät thet så stå och blotna några dagar bort åt, slå sedan af thetta watnet uti ett annat käril, hwaruti saltbitter til hwarje tunland smält är.⁵⁰

48. *HB1* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 145 (originalets kursivering).

49. Bilderbeck (1727) s. 41. Att Bilderbeck hade möjlighet att kommentera detta beror på att han i sin tur hämtade informationen ur en annan text, Pierre le Lorrains *Curiositez de la nature et de l'art sur la vegetation* (2:a uppl. Paris 1708) s. 180–181.

50. *HB1* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 144.

Här är det i den svenska texten mer tydligt att någonting saknas. Hur mycket salpeter ska egentligen användas till varje tunnland? Bilderbeck nämner här "ein pfund" före "saltbitter", men i *Hushållsboken* har måttuppgiften helt utelämnats.⁵¹ Det är fullt möjligt att Broocman har ansett "ein pfund" som för mycket, men att då utelämna det utan att byta ut uppgiften mot en mer lämplig, alternativt behålla och kommentera den, är märkligt och ligger inte i linje med Broocmans övriga informationshantering. Båda dessa exempel är svåra att förklara inom ramen för rationell informationshantering. I stället ligger en annan förklaring närmare tillhands: misstag.

Problemen med meningen ovan stannar emellertid inte där. I *Hushållsboken* anges "tunland", men den tyska texten nämner "Morgen oder Stück Landes". Överlag har förlagans Morgen, och Stück, som dock inte används självständigt utan endast som synonym till Morgen, konsekvent översatts till tunnland i den svenska versionen.⁵² Under 1730-talet var mått emellertid inte standardiserade. Det fanns många regionala varianter även inom samma land och samma ord kunde beteckna helt olika mått. Att översätta mått mellan olika språk eller system kunde därför vara problematiskt. Ett tunnland motsvarade emellertid ofta ca 5/8 Morgenland, en procentuell stor skillnad som rimligtvis borde ha ställt till problem för de läsare som följde råden i *Hushållsboken*.⁵³ Tillsammans med den otydliga uppgiften om mängden salpeter måste det ha gjort informationen i meningen svår att använda. I utdraget står det emellertid klart att Broocman hade kännedom om svårigheten med att översätta mått. Till exempel lämnade han de tyska måtten "Scheffel" och "Himpten" oöversatta.⁵⁴ En Scheffel kunde betyda allt mellan ca 20 och 220 liter, beroende på vilken regions mått som menades. Här verkar det dock betyda samma sak som Himpten, vilket gör att vi kan anta ett mått om ca 40 liter. I det svenska systemet för torra varor fanns ingen direkt motsvarighet, vilket kan förklara varför måtten inte översattes. Kanske tänkte Broocman att läsarna själva skulle nyttja någon av de

51. Jfr Bilderbeck (1727) s. 36.

52. Se *HB1* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 141–143. Jfr Bilderbeck (1727) s. 26–27, 30–31.

53. Måttuppgifterna är hämtade ur Sam Owen Jansson, *Måttordboken*, utökad och rev. uppl. utarbetad av Dan Waldetoft (Stockholm 1995) samt Johann Friedrich Krüger, *Vollständiges handbuch der Münzen, Aasse und Gewicht aller Länder der Erde* (Quedlinburg 1830). En liknande problematik syns vid den varierande översättningen av det livländska kullitmåttet, se *HB1* (1736) avd. 2, kap. 9, s. 76, 85.

54. *HB1* (1736) avd. 2, kap. 13, s. 137, s. 145.

konverteringstabeller som fanns, men att då översätta Morgenland kan tyckas märkligt.

Irrationell informationshantering: Fler exempel

Exemplen från *Endteckte Grufft* har visat att effektiv överföring av information förhindras genom att viktiga delar inte tas med eller inte kan översättas korrekt. En annan sak som ligger till grund för felaktig informationsöverföring är misstag i form av felläsningar eller misstolkningar.⁵⁵ Alla som har lekt viskleken vet att ett litet fel fort kan förskjutas till ett stort när information färdas mellan olika aktörer. *Hushållsboken* är ett resultat av många olika steg av informationshantering. Broocman – och i del två av *Hushållsboken* även andra författare, eftersom den delvis sammanställdes efter hans död – har hämtat information ur olika verk och därefter sammanställt en text. I Broocmans fall har han också fått hjälp att översätta denna till svenska. Den översatta texten har sedan lämnats till sättnarna på tryckeriet.

Att sättnarna var skickliga yrkesmän råder det inget tvivel om. *Hushållsboken* innehåller få fel på ställen där sättnarna logiskt har kunnat gissa innehållet även om – manuskriptet är inte bevarat – det handskrivna manuskriptet eventuellt har varit svårtolkat, till exempel otydliga ord i meningar på svenska. Däremot finns ett antal fel i stycken där kunskap utanför texten har krävts för att kunna tolka den rätt på de ställen den, antagligen, har varit svårläst. Ibland har tolkningarna lett till lustiga missförstånd. Till exempel blir anekdoten om 1600-talsfilosofen Spinozas (1623–1677) möte med den ej samtida Moritz av Oranien (1567–1625) mycket mer logisk om hänvisningen i stället gäller Spinola (1569–1630), spansk fältherre under kriget mot Nederländerna.⁵⁶ I andra fall har problemet lett till helt felaktiga hänvisningar. Till exempel syftar den i texten omväxlande benämnde dr Gabel, Gabelhöner eller Gabel Höfwer på den tyska skriftställaren Oswald Gabelkover, medan hänvisningen till Martin Luthers förklaring av den 150:e psalmen egentligen ska gälla

55. Vissa av exemplen i detta avsnitt är hämtade ur del 2 av *Hushållsboken*. Dessa återfinns också i Linnea Bring Larsson, "Ett brytningstidens verk: Hushållsbokens uppbyggnad", i Reinerus Broocman (förf.) & Håkan Tunón (red.), *En fullständig svensk hus-hålds-bok: En handbok i gårds- och hushållsskötsel i vid mening från 1700-talets första hälft samt Broocmans värld och hushållsbok belyst i åtta artiklar av nutida forskare* (Stockholm 2016b) s. 795–799.

56. *HB1* (1736) avd. 3, kap. 4, s. 5.

den 10:a.⁵⁷ Det senare är troligen en sammanblandning av romerska CL och CI, även om arabiska siffror används i *Hushållsbokens* referens. I dessa tre fall kan vi misstänka att en eller flera aktörer i något stadium av informationsöverföringen inte varit tillräckligt kunnig för att inse och rätta till dessa misstag. Var felet har uppkommit – hos sätternas, vid över-sättningen av Broocmans manuskript eller kanske hos Broocman själv – vet vi inte, men det visar på ett tydligt sätt ett för den här uppsatsens argumentation centralt fenomen: att makten vid informationshantering inte helt ligger hos aktörerna.

Mikrohistoria, makromodeller och informationshantering

Den mikrohistoriska undersökningen har nyanserat tidigare forsknings syn på Broocman och hans *Hushållsbok*. Sammanfattningen visade hur Broocman använde referenser och egna erfarenheter på ett sätt som motsäger uppfattningen om Broocman och den svenska hushållningslitteraturen som endast passivt informationsförmedlande. I stället framträder bilden av en aktör som aktivt anpassar, granskar och kommenterar den information han tagit del av. Undersökningen problematiserade också tidigare forsknings bedömning av Broocman som antingen konservativ eller vurmande för nymodigheter, till förmån för en mer nyanserad syn där Broocmans ståndpunkt beror på vad han diskuterar.

Den mikrohistoriska undersökningens resultat gör det emellertid också möjligt att diskutera begrepp som informationshantering, rationalitet och aktörskap inom makromodeller. På ett ytligt plan verkade resultaten delvis stödja nyinstitutionalismens tanke på rationell informationshantering. Denna rationella informationshantering är däremot inte nödvändigtvis kopplad till vinstmaximering och opportunist. I stället är den kopplad till aktörens egen, normalt exceptionella rationalitet. I Broocmans fall är det tydligt att denna påverkas av religiösa strävanden minst lika mycket som politiska och ekonomiska motiv. Av den anledningen vore det snarare bättre att tala om målmaximering, där större fokus ligger på vad aktören snarare än dagens uttolkare ansåg rationellt och eftertraktat.

57. *HB*₂ (1739) avd. 13, s. 63, 72, 87, 89; *HB*₂ (1739) avd. 10, kap. 1, s. 3–4, jfr Martin Luther, *Der Cl. Psalm: Durch D. Mart. Luth. Ausgelegt* (Wittenberg 1534), opagerad, under rubriken "Meine Augen sehen nach den trewen im lande/das sie bey mir wonen/Und habe gerne frome diener".

Resultaten av undersökningen visar dock också tecken på något större. Den visar en process där informationshantering inte nödvändigtvis är medveten, rationell, konsekvent eller obehindrad, och där makten över informationen inte helt ligger i aktörernas händer. Företrädare för nyinstitutionalism och nätverksteori är naturligtvis väl medvetna om att viss information kan vara svår att få tillgång till eller dela. I nyinstitutionalism är det ett av grundpostulaten. Men här talas mest om hinder som beror på medvetet tvingande och av människan skapade, informella och formella, institutioner, till exempel politiska normer.⁵⁸ Naturligtvis inverkade denna typ av institutioner även på vad Broocman kunde skriva, bland annat fanns bokcensur under perioden. Tilltänkt publik, monetära utgivningsförhållanden med mera påverkade också innehållet i *Hushållsboken*.

Undersökningen visar emellertid också exempel på andra typer av begränsningar vid informationsöverföring. Det gäller både fall när informationshanteringen var lyckad, som vid anpassning till klimat, men också fall när den misslyckades, till exempel vid överförandet av information mellan olika måttssystem. Broocman var antagligen väl medveten om problematiken kring att översätta mått, men hade inte möjlighet att helt undkomma den. I slutändan ledde det till att informationen inte förmedlades på ett effektivt sätt. Det blev inte bättre av att *Hushållsboken* innehåller en rad misstag som i högsta grad påverkade informationens förmedling och användbarhet. Informationen kunde tolkas på olika sätt beroende på vilken kunskap aktören hade, och därvid förändras så till den grad att hänvisningar blev oanvändbara och anekdoter ologiska.

Av ovanstående kommer att även om det går att bevisa att aktören hade tillgång till information, det vill säga att kontaktytor fanns, är inte det detsamma som att med säkerhet fastställa att informationsöverföringen var effektiv eller ens möjlig. Tillgång till information kan inte likställas med makt över den. Att undersöka transaktioner av information endast utifrån detta, som nyinstitutionalism och nätverksteori ofta gör, räcker därför inte. I stället är det viktigt att erkänna att de förändringar som informationen genomgår inte nödvändigtvis är kopplade till rationella – utifrån aktörens normala exceptionalitet, opportunistiska eller inte – beslut. Det är viktigt att också erkänna möjligheten att irrationella

58. Se North (1990) s. 36–53.

element utanför aktörens makt, som misstag, påverkar informationsöverföringen. Just dessa synsätt står i centrum för mikrohistoria, som därmed kan ge en alternativ, mer nyanserad förklaring till de transaktioner som står i centrum inom nyinstitutionalism och nätverksteori. Informationshantering var och är inte en succéhistoria i rationalitetens tecken, utan en långsamt snirklande stig, vandrad av normalt exceptionella aktörer, kantad av misstag och med ibland, åtminstone för stunden, oöverstigliga hinder.

Mikrohistoria, makromodeller och aktörskap

Broocmans informationshantering var alltså både rationell och irrationell, medveten och omedveten, obehindrad och påverkad av strukturer, möjlig och omöjlig, felfri och problematisk. Framför allt var den hans egen, påverkad av hans normala exceptionalitet. Liknande men delvis annorlunda blandningar av olika medvetandenivåer och möjligheter återfinns med stor sannolikhet hos de flesta aktörer.

Diskussionen kring informationshantering har i många stycken berört rationaliteten hos aktörer. En lika viktig fråga är *vilka* aktörers transaktioner som är värda att undersöka. Ovan beskrev jag nyinstitutionalismens och nätverksteoriernas företrädares förkärlek för att undersöka så kallade entreprenörer och deras transaktioner. Mycket möda har lagts på att definiera vad en entreprenör egentligen är. Dessa individer tillhör vanligen grupper som ligger långt ifrån någon typ av normalitet, antingen på grund av samhällsställning, till exempel regenter, eller intellekt, som vetenskapspersoner. Ofta beskrivs de som mer kreativa och med större möjligheter att ändra institutionerna än de "vanliga", statiska aktörerna.⁵⁹ En syn på aktörskap utgående från mikrohistorias normala exceptionalitet skulle möjliggöra ett frångående av denna dikotomi, till förmån för en syn på aktörer som normala variationer inom ett mycket större spektrum. Detta skulle i sin tur få som konsekvens att fler aktörer återfår sin individualitet och studeras som något mer än exempel. Dessutom skulle entreprenörerna inte behöva artificiellt avskiljas från sina medmänniskor och i det närmaste beskrivas som en annan art. I

59. Mycket forskning kring entreprenörer är inspirerad av Schumpeters teorier om entreprenörskap. För en bra sammanfattning av dessa, se Harry F. Dahms, "From Creative Action to the Social Rationalization of the Economy: Joseph A. Schumpeter's Social Theory", *Sociological Theory* 13:1 (1995) s. 1–13.

stället för att se aktörer som antingen exceptionella eller normala, kan de bedömas som bägge, om än i varierande grad. Uttrycket normalt exceptionell tillåter en myriad av variationer.⁶⁰ På så sätt behöver inte heller de aktörer som utvalts för studier beskrivas utifrån möjligheten att definiera dem som entreprenörer. Till exempel behöver man i Broocmans fall inte endast lägga fokus på hans effektiviseringsvilja och vurmande för införande av nya lantbrukstekniker, utan kan ägna minst lika stor vikt åt hans starka, för tiden mycket vanliga, religiösa synsätt i många frågor. Genom detta kan man beskriva aktörer på ett mer fullödigt, och antagligen mer rättvist, sätt.

Frågan om aktörer som entreprenörer berör också den i den här uppsatsen ofta diskuterade frågan om makt över informationshanteringen. Aktörer som beskrivs som entreprenörer, och alltså är de som ofta undersöks, anses uttalat besitta just denna makt i högre grad än andra. Genom att nyansera synen på aktörers makt över informationshanteringen till något mer än ett mänskligt nollsummespel minskas också behovet av en uppdelning mellan de som anses ha denna makt i hög grad – entreprenörerna – och de som i stort anses sakna den. Denna utveckling av synen på aktörskap och informationshantering leder alltså till färre dikotoma uppdelningar, och torde i slutändan leda till en mer fullständig syn på olika processer som berör transaktioner av information.

Mikrohistoria och framtiden: En avslutande reflektion

I den här uppsatsen har jag argumenterat för att mikrohistoriker kan och bör använda sina resultat för att reflektera över långt fler makroteoretiska modeller och begrepp än vad som hittills har varit vanligt. Reinerus Broocman och hans *Hushållsbok* är viktiga i sig själva och de empiriska resultaten ska självklart lyftas fram. Att använda undersökningens resultat till en diskussion på en mer teoretisk nivå är dock inte att glömma honom, utan att göra resultaten relevanta inom fler områden, både på svensk och på internationell nivå. Ovanstående diskussion

60. En intressant diskussion om mikrohistorias möjlighet att bredda synen på aktörskap inom makroteorier, som snarare berör kopplingen mellan aktör-institution men med liknande kritik mot nyinstitutionell syn på aktörskap, återfinns i Decker (2015) s. 222–238. För en diskussion kring många forskares syn på aktörer som antingen exempel eller exceptionella, se Peltonen (2000) s. 261–262.

är naturligtvis endast en ytlig skiss, men den visar att mikrohistoria har en stark roll att spela inom dagens historieforskning. Jakten efter ledtrådar kan naturligtvis ses som en noggrann, om än speciellt inriktad, textanalys. Det är dock viktigt att förstå, att närläsningen endast är en av mikrohistorias delar: teorin är nog så viktig. Både nyinstitutionalism, nätverksforskning och mikrohistoria fokuserar i hög grad på transaktioner av information, och har utvecklade föreställningar om aktörskap och rationalitet. I stället för att endast nyansera tidigare forsknings empiriska resultat eller problematisera nyinstitutionalism och nätverksforskning, erbjuder därför mikrohistorias teoretiska postulat alternativ till centrala begrepp inom dessa. Undersökningens resultat kan därför lyftas upp till en makronivå långt högre än den enskilda texten eller händelseförloppet.

Mikrohistorias teoriutvecklande potential är naturligtvis inte begränsad till att nyansera nyinstitutionalism och nätverksteori. Diskussionen kan med fördel breddas till att inkludera andra perspektiv där transaktioner och informationshantering har kommit att spela en allt viktigare roll. Hit hör till exempel globalhistoria, där en övergång från fokus på "Väst" till en syn på flera informationscentra och nätverk som viktiga för utveckling har skett.⁶¹ Breddningen av vad mikrohistoria anses kunna nyansera innebär emellertid också en breddning av vilka perspektiv mikrohistoria borde jämföras med och hämta inspiration från. Det har inte varit syftet med denna uppsats att diskutera denna utveckling utförligt. I korthet kan emellertid sägas, att om mikrohistoria inte bara nu utan även i fortsättningen ska fungera som ett teoriutvecklande perspektiv är det viktigt att företrädare för den inte bara problematiserar andras modeller; vi måste också våga problematisera vår egen inriktning. Utöver perspektiv med liknande rumslig nivå, som *Alltagsgeschichte* och biografisk forskning, borde inspiration därför hämtas från fält som även de intresserar sig för informationshantering. Som exempel kan nämnas transferhistoria och *histoire*

61. Se t.ex. David Christian, *Maps of Time: An Introduction to Big History* (Berkeley 2004) s. 361–362, 390–391, 404, 423–424, 432; Robert B. Marks *The Origins of the Modern World: Fate and Fortune in the Rise of the West* (Lanham 2007) s. 11–17, 36. En intressant diskussion om mikrohistorias möjligheter att bredda synen på mikro- och makronivåns kopplingar till varandra förs i Trivellato (2011) (artikel ej paginerad).

croisée.⁶² Genom detta borde vi tydligare kunna definiera och finslipa det mikrohistoriskt unika, och därmed också öka dess potential som teoretiskt perspektiv.

Macro Models, Information Processing and Agency – A Way Forward for Microhistory? Reinerus Broocman's "A Complete Swedish Book of Husbandry" (1736–1739)

Today, there is a tendency among Swedish microhistorians to focus largely on empirical aspects of microhistory. However, an important aim of microhistory has always been to problematize theoretical macro models. Such use of microhistory has often been limited to studies of modernization and/or the elite, inquiries that today have largely fallen out of favour. Consequently, the current theoretical relevance of microhistory can be questioned.

This essay argues that microhistory still has an important role to play in theoretical discussions, if its aim is broadened. Specifically, it argues that microhistory should be used to discuss concepts of rationality, agency, and information processing. A microhistorical investigation of the Lutheran vicar Reinerus Broocman and his use of references in *En fullständig swensk hus-hålds-bok* ("A Complete Swedish Book of Husbandry") (1736–1739) is used to problematize the use of such concepts in neo-institutionalism and network theories in the context of Swedish state-building research. These theories usually view information transactions as exchanges of stable units between either "normal" agents or entrepreneurs, who are consciously acting on the basis of a wealth-oriented rationale and principally constrained by institutions coupled to different agents of power. However, the Broocman case instead presents information transactions as exchanges, marred with mistakes, of fluid resources between normally exceptional agents, with similar but different rationalities, who act both consciously and unconsciously. The investigation also supports a view on information processing not as a zero-sum game between agents, but as a process partly happening outside of

62. För jämförelser med bl.a. Alltagsgeschichte se t.ex. Magnússon & Szijártó (2013) s. 33–35; Otto Ulbricht, *Mikrogeschichte: Menschen und Konflikte in der Frühen Neuzeit* (Frankfurt 2009) s. 49 not 120. För introduktioner till transferhistoria respektive *histoire croisée*, se Anne Thompson & Simon Burrows, "Introduction", i Simon Burrows, Edmond Dziembowski & Anne Thompson (red.), *Cultural Transfers: France and Britain in the Long Eighteenth Century* (Oxford 2010) s. 1–15 samt Michael Werner & Bénédicte Zimmermann, "Beyond Comparison: Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity", *History and Theory* 45:1 (2006) s. 30–50.

the agents' realm. These results are important not only when debating the postulates of institutionalism and network theories, but when discussing other perspectives that partly focus on information transactions, for example global history. However, for microhistory to fully embrace its potential to problematize theoretical macro models, microhistorians should use insights from other approaches with a similar focus, such as *histoire croisée* and transfer history.

Keywords: microhistory, state-building research, information processing, agency, rationality, network theory, neo-institutionalism, books of husbandry, 18th century.